

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ШТАНГРЕТ МИХАЙЛО ЙОСИПОВИЧ

УДК 340.12

**ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ
ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ
(на прикладі закладів освіти МВС України)**

Спеціальність 12.00.12 – філософія права

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
СЛИВКА Степан Степанович,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри теорії та історії держави і права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік Академії правових наук України,
член-кореспондент Академії педагогічних наук України,
заслужений юрист України
КОСТИЦЬКИЙ Михайло Васильович,
Київський національний університет внутрішніх справ,
професор кафедри філософії права та юридичної логіки

доктор філософських наук, професор
ЛАРІОНОВА Вікторія Костянтинівна,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
завідувач кафедри філософії

Провідна установа: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України,
відділ теорії держави і права (м. Київ)

Захист відбудеться „16” лютого 2007 року о „14.30” годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26 (зал засідань вченої ради).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розісланий „13” січня 2007 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.З. Панкевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Правове виховання членів людської спільноти, адаптація їх до реальної правової дійсності – це ті визначальні чинники, які формували і формують цивілізаційний розвиток людства. Аналітичний розгляд цих чинників належить до серйозних, фундаментальних і, безперечно, актуальних проблем.

У наш час деколи надто недосконалою й надмірно спрощеною виглядає система правового виховання молоді в Україні. Нерідко спостерігається схильність до абсолютизації його прикладного характеру, до примітивної конкретизації завдань. Проте, правове виховання – досить складна, багаторівнева система і, водночас, – надзвичайно важлива філософсько-правова проблема. Тому будь-які спроби дати просту відповідь на питання про природу правового виховання неминуче приречені на невдачу. Стан чинної системи правового виховання молоді є певною мірою підтвердженням цього.

Аналіз структури і динаміки злочинності, інших правопорушень в цілому дає підставу стверджувати, що стан правового виховання молоді на нинішньому етапі розвитку нашої держави ще далекий від бажаного.

Отже, означена проблема вимагає якнайпильнішої уваги, глибокого наукового обґрунтування і невідкладного вирішення.

Правове виховання є формувальним чинником правової дійсності в Україні. Його зміст і результативність почасти зумовлені тим, що воно здійснюється в особливих умовах, а саме: по-перше, в період затяжної трансформації тоталітарного суспільства в демократичне громадянське суспільство, що супроводжується не лише економічними і політичними, а й духовними і правовими кризами; по-друге, спричинення перебудовою самого змісту свідомості не лише молоді, а й тих, хто її виховує; по-третє, – високим відсотком протиправної поведінки молодих людей в суспільстві; по-четверте, – неспроможністю правовиховної системи адекватно реагувати як на зміни стилю і форм поведінки молоді, так і на зміни правових норм щодо прав, свобод, обов'язків й обмежень молодих людей; по-п'яте, - наявною суспільною й правовою дійсністю, яка чинить часом негативний вплив на правомірну поведінку молоді; по-шосте, - нагальною потребою формування фахівців органів внутрішніх справ нової генерації, для яких правомірна поведінка хоч би в яких ситуаціях чи обставинах має стати життєвим кредо.

Соціальна необхідність правового виховання курсантів закладів освіти МВС України продиктована специфікою життєдіяльності працівників органів внутрішніх справ, їх службовими стосунками з населенням і, основне, – реалізацією та застосуванням правових норм на практиці, що стає необхідною умовою свободи вибору працівником органів внутрішніх справ власних дій,

норм службової поведінки. Правове виховання курсантів вже на ранньому етапі оволодіння ними професією юриста повинно стати визначальним чинником, запорукою належного функціонування органів внутрішніх справ.

Правове виховання має надзвичайно важливе значення для реалізації конституційного принципу „людина є найвищою соціальною цінністю”, для формування громадянського суспільства та побудови правової держави. Все це зумовило неабиякий інтерес до проблеми правового виховання таких наук, як педагогіка, психологія, соціологія та ін. Основні теорії, вироблені у пізнавальному процесі цих наук, намагаються звести правове виховання до окремих, хоча переважно і влучно виокремлених рис, але, як правило, залишають поза увагою важливі філософсько-правові аспекти. Головна ідея філософсько-правового підходу полягає в тому, щоб розглянути певну сукупність філософських уявлень про правове виховання молоді, не порушуючи при цьому весь обсяг тих проблем, які є предметом юридичного вчення.

За таких умов лише філософсько-правове підґрунтя може діалектично об'єднати досягнення загальної філософії, соціології, права, психології, педагогіки та інших наук задля реалізації завдань правового виховання молоді. У зв'язку з цим і виникла гостра потреба у філософсько-правовому міждисциплінарному обґрунтуванні суті, покликання і призначення правового виховання молоді. Такий підхід може дати (і дає) продуктивні концепти для перспективного розгляду ще, на жаль, малодосліджених аспектів означеної проблеми.

Все це зумовило вибір теми дисертаційної роботи, її актуальність та своєчасність.

Стан наукової розробки проблеми. Дослідженням різних аспектів правового виховання, правової свідомості, правової культури населення займалися чимало науковців - як вітчизняних, так і зарубіжних, які з'ясували поняття, завдання, мету, зміст, принципи, функції, засоби, форми, методи правового виховання, критерії оцінки його ефективності тощо. Це знайшло відображення у працях В. Бабкіна, В. Бачиніна, М. Вербицького, В. Головченка, О. Денисова, П. Елькінда, В. Забігайла, М. Козюбри, М. Костицького, С. Легуші, Є. Лукашової, А. Морозова, Є. Назаренка, М. Панова, П. Рабіновича, В. Сокурєнка, А. Столяренка, Є. Татаринцевої, О. Тихомирова та інших.

Проте, правове виховання як наукова категорія ще не дістала належного філософсько-правового осмислення, а звідси – не створено відповідної теоретичної бази формування правомірної поведінки молоді, в тому числі й працівників органів внутрішніх справ, що вимагає сьогодні поглибленого філософського осмислення, зокрема проблем правового виховання курсантів закладів освіти МВС України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконане відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 р. № 649-р „Про затвердження Концепції реформування наукової та науково-технічної діяльності в

системі правоохоронних органів”, „Пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ, на період 2004-2009 років”, а також відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ у контексті наукової теми „Формування особи українського національного юриста: теоретико-історичний аспект”.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є науково-теоретичне обґрунтування загальної характеристики правового виховання молоді як поняття філософії права, поглиблене аналітичне визначення його сутнісних ознак і вироблення, на цій основі, філософсько-правової моделі формування правомірної поведінки молоді, зокрема тієї, що навчається у закладах освіти МВС України.

Для досягнення цієї мети зроблено спроби розв’язати такі завдання:

- 1) дослідити еволюцію філософського підходу до розуміння поняття „правове виховання”;
- 2) уточнити вихідні методологічні засади системного дослідження правового виховання молоді;
- 3) з позиції філософії права здійснити філософсько-правове обґрунтування правового виховання молодої людини в соціально-правовій системі „людина - суспільство”;
- 4) розкрити суть поняття „правове виховання молоді” як суспільно-буттєвої необхідності правомірної поведінки;
- 5) виявити філософсько-правові аспекти складових правосвідомості курсантів закладів освіти МВС України та їх вплив на правомірну поведінку;
- 6) обґрунтувати діалектику міждисциплінарного взаємозв’язку підходів, принципів, змісту, форм, методів і засобів правового виховання курсантів;
- 7) з’ясувати особливості формування правомірної поведінки курсантів у закладах освіти МВС України;
- 8) розробити практичні рекомендації щодо підвищення ефективності правового виховання курсантів під час навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах МВС України.

Об’єктом дослідження є правове виховання молоді як свідома діяльність, що має властивість, здатність формувати правосвідомість, правову культуру, впливати на правомірну поведінку особистості.

Предметом дослідження є найзагальніші (філософські) об’єктивні закономірності виникнення, здійснення і розвитку тієї діяльності, яка охоплюється поняттям „правове виховання молоді”.

Методи дослідження. Для одержання найбільш достовірних наукових результатів використано систему концептуальних підходів, загальнонаукових і спеціальних (філософсько-

правових) методів пізнання. Концептуальними підходами, реалізованими у дослідженні, можна вважати, зокрема, діалектичний, антропологічний, герменевтичний. Для розв'язання поставлених завдань використано такі методи, як *історичний*, *системно-структурний*, *діалектико-логічний* (для філософського аналізу правового виховання людини в соціально-правовій системі „людина – суспільство”), *аналітико-синтетичний* (для розкриття правового виховання молоді як суспільно-буттєвої необхідності правомірної поведінки громадян), *порівняльно-теоретичний*, *аксеологічний* (для розкриття теоретико-методологічних основ правомірної поведінки курсантів навчальних закладів МВС України), *історично-психологічний*, *конкретно-історичний* (для філософсько-правового обґрунтування міждисциплінарних аспектів правосвідомості молоді), *структурно-функціональний*, *синергетичний* (для обґрунтування діалектики міждисциплінарного взаємозв'язку підходів, принципів, форм, методів і засобів правового виховання курсантів навчальних закладів МВС України).

Застосовувалися також спеціальні методики, зокрема спостереження, опитування, аналіз результатів діяльності, незалежних характеристик, що дозволило комплексно проаналізувати філософсько-правові аспекти правового виховання курсантів вищих навчальних закладів МВС України, систематизувати емпіричні дані й отримати власні теоретичні результати для досягнення поставленої мети.

Теоретичною основою дослідження стали критично осмислені теоретичні положення і розробки, що містяться у працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Це:

- філософське осмислення сутності людини у світі та її суспільного буття (праці: Арістотеля, В. Васильєва, Г. Гегеля, П. Гуревича, Е. Гуссерля, Декарта, Л. Джахая, І. Канта, П. Кропоткіна, В. Ларіонової, К. Леві-Строса, В. Нестеренка, Б. Спінози, В. Шандрикова та ін.);
- філософія свідомості (праці: С. Алексеєва, Ф. Капака, Б. Кукушкіна і Л. Логунова, С. К'єркегора, К. Леві-Строса, К. Момджяна, В. Нестеренка, С. Сливки, Е. Фрома та ін.);
- філософські основи виховання (праці: Л. Ази, Арістотеля, В. Бачиніна, Дж. Бермана, М. Бубера, Е. Гусинського, Ю. Турчанінова, С. Сливки, Л. Станкевича, Е. Толмена та ін.);
- філософсько-правові аспекти правового виховання (праці: М. Вербицького, О. Денисова, Ю. Догадайла, А. Кітури, С. Легуші, А. Морозова, П. Рабіновича, О. Святоцького, І. Рябка, С. Сливки, Н. Ткачової та ін.);
- теоретичні аспекти правосвідомості (праці: О. Бандури, В. Бачиніна, Н. Бури, В. Головченка, А. Козловського, С. Максимова, О. Менюка, А. Морозова, Є. Назаренко, М. Панова, І. Рябка, Ю. Тодики, М. Цимбалюка та ін.);
- формування правосвідомості юриста, працівника міліції (праці: П. Баранова, В. Васильєва, О. Денисової, М. Ібрагімова, М. Костицького, Б. Седіна, А. Столяренка, В. Темченка та ін.);

- психологія особистості (праці: О. Бандурки, М. Варія, З. Карпенко, О. Леонтєва, В. Ромека, А. Столяренка, З. Фройда, Х. Хекхаузена, К. Юнга та ін.);
- філософія права (праці: М. Алексеєва, В. Бачиніна, К. Жоля, Д. Керімова, А. Козловського, М. Костицького, В. Нерсисянца, М. Панова, Л. Петрової, С. Сливки, В. Чефранова, Б. Чміля та ін.);
- юридична психологія (праці: К. Бартола, В. Васильєва, М. Єнікеєва, А. Закалюка, В. Коновалової, М. Костицького, В. Романова, А. Столяренка, В. Христенко);
- соціологія та юридична соціологія (праці: Е. Дюркгейма, Ф. Петрової, Д. Ратмена, П. Сорокіна, В. Ядова та ін.);
- соціальна психологія та етнопсихологія (праці: В. Антоновича, Г. Андрєєвої, Р. Байніязова, М. Варія, Й. Васьковича, Н. Крюкова, В. Ларіонової, Ю. Москаленка, Л. Орбан, В. Хруща та ін.);
- теорія права (праці: А. Васильєва, А. Зелінського, М. Кельмана, В. Копейчикова, Л. Луць, Н. Оніщенко, П. Рабіновича, Н. Щедріна та ін.);
- педагогіка (праці: А. Алексюка, В. Андросюка, Г. Ващенко, М. Громкової, М. Козяра, М. Коваля, В. Красько, В. Ортинського та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- уперше сформовано цілісну філософсько-правову міждисциплінарну концепцію правосвідомості людини як основи правомірної чи неправомірної поведінки, котра інтегрує досягнення різних наук;
- уперше розкрито механізм впливу психологічного компонента правосвідомості, в тому числі й ментально-психічної її складової, на правомірну поведінку людей;
- запропоновано уточнене наукове філософське й філософсько-правове обґрунтування сутності й змісту правового виховання молоді в соціально-правовій системі „людина – суспільство - людина”;
- зроблено певний внесок у розроблення теоретико-методологічних засад правомірної поведінки молоді в конкретно-історичних, соціокультурних і правових умовах соціального буття людей;
- запропоновано філософсько-правову модель формування правомірної поведінки курсантів закладів освіти МВС України в умовах несприятливої соціально-правової дійсності;
- обґрунтовано системний взаємозв'язок підходів, принципів, форм, методів і засобів правового виховання курсантів закладів освіти МВС України, а також особливості його здійснення у відомчому вищому навчальному закладі;
- на основі проведеного комплексного соціологічного опитування визначено мотиви та чинники як правомірної, так і неправомірної поведінки молоді.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати становлять теоретико-методологічне підґрунтя для розроблення науково-обґрунтованої моделі правового виховання молоді (курсантів) у закладах освіти МВС України.

Матеріали дисертації можуть застосовуватися у навчальному процесі при викладанні відповідних курсів з філософії права, теорії держави і права, правничої етики, юридичної психології, при підготовці навчально-методичної літератури з відповідних навчальних дисциплін, а також безпосередньо у практичних відділах (відділеннях) з виховної роботи.

Сформульовані в дисертації положення та висновки можуть слугувати основою для розроблення Комплексної програми правового виховання молоді, в тому числі курсантів вищих навчальних закладів МВС України.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки та рекомендації цього дослідження оприлюднено у доповідях на міжнародних, всеукраїнських, регіональних та інших наукових конференціях і семінарах, зокрема таких, як: міжнародна наукова конференція „Духовне відродження – основа стратегії сталого розвитку України” (Львів, 13-14 грудня 1999р.), міжвузівська наукова конференція „Лінгвометодичні концепції навчання іноземних мов у закладах освіти МВС України” (Львів, 22-23 червня 1999р.), міжнародна науково-практична конференція „Роль органів внутрішніх справ у сфері запобігання та протидії насильству в суспільстві” (Львів, 17-18 квітня 2000р.), міжвузівська науково-практична конференція „Мова й культура нації” (Львів, 30 березня 2001р.), всеукраїнська науково-теоретична конференція „Молода Українська держава на межі тисячоліть: погляд в історичне минуле та майбутнє демократичної, правової держави України” (Львів, 4-5 травня 2001р.), всеукраїнська науково-практична конференція „Українська ідея як вияв національних інтересів” (Львів, 28 травня – 1 червня 2001р.), міжвузівська науково-практична конференція „Актуальні проблеми профілактики злочинності та правопорушень серед неповнолітніх” (Львів, 22-23 листопада 2002р.), всеукраїнська науково-практична конференція „Кримінальний кодекс України 2001р. (проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства)” (Львів, 4-5 квітня 2003р.), міжвузівська науково-практична конференція „Економічна безпека України: стан, проблеми, перспективи” (Львів, 6 червня 2003р.), регіональна науково-практична конференція „Соціальні проблеми сучасного державотворення та їх вплив на правоохоронні органи України” (Львів, 7 листопада 2003р.), науково-практичний семінар „Актуальні проблеми спеціальної та фізичної підготовки курсантів і студентів вищих навчальних закладів” (Львів, 16 листопада 2005р.).

Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права, а також на міжкафедральному семінарі, який відбувся 17 жовтня 2006 р. у Львівському державному університеті внутрішніх справ.

Публікації. Основні результати дослідження знайшли висвітлення у двох монографіях (у співавторстві), навчальному посібнику (у співавторстві), а також у 8 статтях (6 із них - одноосібні), опублікованих у виданнях, що визнані ВАК України як фахові з юридичних наук, та у 7 тезах конференцій.

Структура та обсяг роботи зумовлені завданнями та логікою здійсненого дослідження і відповідають вимогам ВАК України. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів (розподілених на сім підрозділів), висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (281 найменування), додатків (5 на 39 сторінках), таблиці (1 сторінка). Обсяг дисертації (без списку використаних джерел та додатків) становить 175 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовується актуальність та характеризується стан наукової розробки теми дисертації, визначається зв'язок досліджуваної проблеми з науковими програмами, планами, темами. Визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, обґрунтовано наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, вказуються відомості про апробацію основних положень роботи та про публікації.

У *першому розділі* „Виховання як філософсько-правова проблема” (який складається з трьох підрозділів: 1.1. Єдність і багатовимірність відносин „людина – суспільство”; 1.2. Виховання як форма осягнення людського буття в суспільстві; 1.3. Правове виховання як суспільно-буттєва необхідність) здійснено філософське і філософсько-правове теоретичне осмислення й інтегрування результатів досліджень сукупності наук, що забезпечило застосування концептуальних підходів до проблеми виховання людини.

Дисертантом обстоюється теза, за якою, відповідно до концептуальних положень філософії права, є підстави теоретично розглядати правове виховання як складову системи цілісного виховання. З філософсько-правових позицій закономірності правового виховання молоді виявляються через діалектичну єдність соціального й природного, суспільного й індивідуального, абстрактного й конкретного, правового й вільного в людині, а також через вияв загального, особливого й одиничного. Але виховання людини може бути зрозумілим і поясненим лише логікою впливу в контексті культурно-історичного процесу, а також наявних суспільної дійсності та ступеня розвитку правосвідомості громадян.

Ідеологічною основою правового виховання має бути Конституція України. Весь її пафос – Українська державність на службі прав людини (ст. 3), верховенство права як основа суспільного

життя (ст. 8) – здатні бути духовним джерелом могутнього впливу на правосвідомість кожного громадянина, всіх верств, груп населення України.

Разом з цим, сучасна правовиховна робота повинна базуватися на засаді плюралізму ідеологій політичних партій та громадських організацій.

Слід також використовувати принципи філософсько-релігійної суспільної свідомості, позитивний досвід християнської релігії у вихованні поваги до іншої людини.

Правове виховання має бути узгодженим із сучасними державотворчими процесами в Україні.

Філософсько-правова площина виховання молоді в суспільстві розглядається в кількох аспектах, по-перше, як засвоєння соціального досвіду попередніх поколінь, оскільки, реалізуючи відносини „людина - суспільство”, індивід засвоює соціальний досвід, у тому числі досвід правовідносин, а також знання, цінності, норми моралі й права, традиції тощо. По-друге, як пізнання соціальних норм і формування досвіду власної поведінки та відносин, оскільки процес набуття досвіду невід’ємний від засвоєння особою соціальних ролей, що виокремлює соціальну функцію конкретної особистості, певну модель її поведінки, в тому числі модель правової поведінки. По-третє, як соціалізацію, тобто входження, включення людини у різноманітні, в тому числі й правові стосунки, виробництво, політику, культуру тощо. По-четверте, як формування особистості у взаємозв’язку природних (біологічних) й зовнішніх (соціальних, в тому числі правових) факторів. Формування особистості розглядається як здійснення систематичного і цілеспрямованого впливу на неї з метою її адекватної інтеграції в соціум, що передбачає засвоєння нею правових вимог і норм, а також наявних правових цінностей. По-п’яте, як формування внутрішньої свободи вибору стилю і форм поведінки в межах правового поля.

Важливою складовою виховання молоді, особливо курсантів закладів освіти МВС України, є правове виховання. З філософсько-правових позицій воно являє собою суспільно-буттєву необхідність, оскільки суспільне життя, суспільні відносини не можна уявити без пізнання права як їх дієвого регулятора. Саме тому особливе місце у розділі відведене з’ясуванню проблеми „правове виховання як суспільно-буттєва необхідність”. Використовуючи дані проведеного комплексного соціологічного опитування, дисертант робить висновок про те, що стан розвитку правосвідомості молодих громадян України слід вважати незадовільним. В результаті аналізу виявлено низку чинників, які впливають на правову соціалізацію молоді й, відповідно, на її правомірну або неправомірну поведінку.

Правове виховання – це процес, який у різні періоди історії має свою специфіку, оскільки пов’язаний з культурою суспільства як матеріальною, так і духовною. Воно зорієнтоване, насамперед, на оволодіння особистістю необхідним рівнем правових знань, навичок і вмінь, усвідомленням правової системи держави, на формування стійких правових ідеалів, переконань,

цінностей та ін. Правове виховання молоді, особливо курсантів закладів освіти МВС України, має базуватися на засадах саме сучасного праворозуміння.

Таким чином, правове виховання молоді, у тому числі курсантів закладів освіти МВС України, – це цілеспрямована, організована, послідовна та системна діяльність державних органів, установ, інших учасників правовиховного процесу з метою формування у молоді належного рівня правової свідомості, яка, в свою чергу, буде детермінантом правомірної поведінки.

У *другому розділі* „Філософсько-правові засади правомірної поведінки курсантів закладів освіти МВС України” (у ньому два підрозділи: 2.1. Теоретико-методологічна основа правомірної поведінки курсантів; 2.2. Правосвідомість курсантів у філософсько-правовому вимірі інтеграції міждисциплінарних наукових досягнень) обґрунтовано філософсько-правові засади правомірної, а також протиправної (антисуспільної) поведінки. Правомірна поведінка - результат регулятивного впливу моральних і правових норм на свідомість індивіда шляхом усвідомлення та добровільного сприйняття їх як позитивних, соціально значущих і суспільно допустимих зразків. Натомість протиправна поведінка виявляється в порушенні правопорядку, у протиправних діях. Протиправна поведінка у філософії права трактується як порушення правомірності.

Теоретико-методологічним підґрунтям правомірної поведінки молоді виступають різні концепції людської свідомості, а в основі правомірної поведінки молоді, в тому числі й курсантів закладів освіти МВС України лежить відповідна правосвідомість як інтегроване утворення, що сформувалося на основі духовного, соціального, психологічного та особистісного в конкретно-історичних умовах розвитку народу, його менталітету.

Аналіз підходів до розкриття сутності й змісту правосвідомості дав можливість виявити не лише відсутність єдиного погляду на цю проблему, а й встановити однобічність її тлумачення, що спонукало до пошуку змісту поняття правосвідомості. Як результат, здійснено обґрунтування розуміння категорії правосвідомості курсанта як інтегрованого духовносоціопсихічного утворення особистості. В основі цього утворення є правові норми як спонукальні сили дій, вчинків і поведінки загалом відповідно до їх змісту. У структурному плані проаналізовано світоглядний, духовний, моральний, естетичний, правочіннісний, професійно-правовий, буденно-правовий та психологічний компоненти правосвідомості.

Світоглядний компонент правосвідомості відображає світовідчуття, світосприйняття і світорозуміння людини, а також притаманні їй форми духовного осягнення світу. Духовний компонент правосвідомості – це прояв вільної волі людини, свободи її духу, мислення, слова, вчинків, а також справедливості. Мораль у правосвідомості виявляється як специфічне відображення соціального буття й як специфіка цього відображення, змістовний аксеологічний і деонтологічний потенціал вчинку, дії, діяльності. Це відбувається через усвідомлення понять

добра та зла, справедливого та несправедливого, гідного та негідного і т. ін. Моральне регулювання передбачає усвідомлення моральних цінностей, в результаті чого домінує внутрішній мотив поведінки. Таким внутрішнім мотивом може виступати й усвідомлення справедливості правової норми.

Естетична складова правосвідомості курсанта відображає його здатність розрізняти у праві гармонійне, прекрасне, піднесене, комічне, трагічне, гидке і потворне.

Правоціннісний компонент у правосвідомості курсанта виражається у тому, що для нього право загалом і конкретна правова норма, зокрема, є особистісними цінностями, які слугують спонукальною силою власної правомірної поведінки у будь-яких ситуаціях.

Професійно-правовий компонент правосвідомості відображає устремління курсанта закладу освіти МВС України у будь-яких ситуаціях завжди керуватися нормами права, діяти у правовому полі, не порушуючи закони.

Буденно-правовий компонент правосвідомості відображає повсякденно-буденне практичне ставлення людини до чинного права, використання його для досягнення справедливості чи несправедливості; суспільної користі чи власної вигоди.

Важливим є психологічний компонент правосвідомості, який відображає в ній пізнавальну, емоційну, мотиваційну, вольову, ментально-психічну і рефлексивну складові.

З позицій філософії права правомірна поведінка молодої людини, в тому числі й курсанта, – це правоорієнтована своєрідна репрезентація людиною своїх стосунків із суспільством, державою, її органами та окремими громадянами на основі знань, навичок, умінь, набутого досвіду, в тому числі й у закладах освіти МВС України.

У третьому розділі „Правове виховання як процес формування правомірної поведінки курсантів закладів освіти МВС України” (який складається з двох підрозділів: 3.1. Міждисциплінарний взаємозв’язок змісту, форм, методів і засобів правового виховання курсантів; 3.2. Особливості формування правомірної поведінки курсантів закладів освіти МВС України) розглядається взаємозв’язок змісту, форм, методів і засобів правового виховання курсантів закладів освіти МВС України. Правове виховання курсантів має свій глибокий зміст, що вимірюється сукупністю знань, навичок і вмінь з юридичних, філософських, психологічних, педагогічних, соціологічних, спеціальних та інших навчальних дисциплін, а також системою переконань й установок, які забезпечують їх правомірну поведінку в суспільстві, передусім у професійній діяльності.

Правомірна поведінка є глибоко індивідуалізованим проявом правосвідомості та суб’єктивно-оцінювальним критерієм адаптованості до правової реальності. Внаслідок цього формування правомірної поведінки молоді тісно пов’язано з сутністю правової природи людини, її особистістю, яка у часі або прогресує, або регресує. Зміст правового виховання курсантів

навчальних закладів МВС України врешті-решт має відображення в їх правосвідомості. Але виникає питання: яким чином цей зміст трансформується у зміст правосвідомості? Іншими словами, постає питання про взаємозв'язок змісту, форм і методів виховного впливу. Тому у дисертації досліджено взаємозв'язок змісту, форм, методів і засобів правового виховання курсантів закладів освіти МВС України.

У процесі правового виховання зміст вкладається у конкретні форми й за допомогою сукупності методів і різних засобів передається курсантам. Власне ефективність засвоєння змісту залежить від того, в які форми він укладений та які методи застосовувалися для того, щоб його передати курсантам.

Діалектика взаємозв'язку змісту, форм, методів і засобів правового виховання не відкидає багатогранності змісту, що перебуває у полі зору правової науки і практики, не підмінює дію спеціальних форм і методів, а лише визначає їх зв'язок, взаємовплив у контексті здійснення виховного впливу на курсанта навчального закладу МВС України. Таким чином визначаються найбільш доцільні підходи і напрями здійснення теоретичних і практичних операцій, а також прогнозується кінцевий результат на платформі глибокого аналізу взаємозв'язку об'єктивного і суб'єктивного, сутності та явища міждисциплінарного змісту і форми, можливого і дійсного. Така діалектика практично виявляється в застосуванні системного підходу, котрий перетворює правове виховання із сукупності окремих актів у цілісний процес. У практичній площині діалектика правового виховання у вищих закладах освіти МВС України проявляється як доцільне поєднання за змістом, цілями та умовами сукупності різних підходів, принципів, форм, методів і засобів правового виховання курсантів.

Зміст правового виховання курсантів закладів освіти МВС України втілюється в такі основні форми, як правова освіта, правова пропаганда, правозастосовна практика, що реалізується у процесі виконання оперативно-службових завдань (навчальна практика, стажування на посаді, участь в охороні громадського порядку, виконання громадянських обов'язків), участь курсантів у роботі громадських формувань щодо здійснення правового виховання населення (особливо серед учнів середніх шкіл).

Мета правового виховання досягається шляхом застосування різних методів. Під методами правового виховання у вищих закладах освіти МВС України дисертантом розуміються способи педагогічно доцільної й упорядкованої взаємодії вихователя і курсанта, а також здійснення психологічного впливу на нього з метою формування високої правосвідомості, яка необхідна для його майбутньої правоохоронної діяльності й правомірної поведінки.

До засобів правового виховання курсантів належать слово, предмети (наочні посібники, кінофільми, нормативні та інші документи, факти), форми спілкування (бесіди, наукові

конференції, олімпіади, збори), традиції, література, твори мистецтва, технічні засоби, різні види діяльності, різні засоби передачі змісту правових норм та інформації тощо.

Розкриваються й аналізуються особливості правового виховання курсантів закладів освіти МВС України. Важливе місце серед форм правового виховання, які використовуються в практичній діяльності, займає індивідуальна робота з молоддю, в тому числі й курсантами, а також чимала роль відводиться самовихованню.

ВИСНОВКИ

У дисертації всебічно розглянуто актуальну філософсько-правову наукову проблему, пов'язану із обґрунтуванням специфіки й напрямів правового виховання молоді, в тому числі курсантів закладів освіти МВС України. Результати виконаного дослідження дають підстави сформулювати основні висновки, що є певним внеском у розвиток науки філософії права:

1. Філософсько-правове обґрунтування виховання людини на сучасному етапі розвитку суспільства має здійснюватися через всебічне теоретичне осмислення й інтегрування результатів досліджень суміжних наук (соціології, психології, педагогіки та ін.).

2. З філософсько-правових позицій закономірності правового виховання молоді виявляються через діалектичну єдність природного й соціального, індивідуального й суспільного, абстрактного й конкретного, правового й вільного в людині, а також загального, особливого й одиничного. Тому в такій філософсько-правовій площині виховання молоді в суспільстві необхідно розглядати, по-перше, як засвоєння соціального і правового досвіду попередніх поколінь; по-друге, як пізнання соціальних і правових норм та формування досвіду власної поведінки і відносин, у тому числі певної моделі правової поведінки; по-третє, як соціалізацію; по-четверте, як формування особистості у взаємозв'язку природних (біологічних) й зовнішніх (соціальних, у тому числі правових) факторів. По-п'яте, як формування внутрішньої свободи вибору стилю і форм поведінки в межах правового поля.

3. З філософсько-правових позицій правове виховання являє собою суспільно-буттєву необхідність. Правове виховання молоді, в тому числі й курсантів закладів освіти МВС України, – це цілеспрямована, організована, послідовна та системна діяльність з боку державних органів, установ та інших учасників правовиховного процесу для формування у молоді належного рівня правосвідомості, яка буде визначальним чинником правомірної поведінки.

4. У філософсько-правовому міждисциплінарному розумінні правосвідомість – це інтегроване духовносоціопсихічне явище, в основі якого є правові норми як спонукальні мотиви дій, вчинків і поведінки особистості загалом відповідно до їх змісту. Як інтегроване явище, правосвідомість формується під дією духовного, соціального, психічного та особистісного, а також під впливом історичного розвитку народу, його менталітету. У структурному плані правосвідомість включає такі компоненти: світоглядний, духовний, моральний, естетичний, правочінісний, професійно-правовий, буденно-правовий і психологічний.

5. Формування правомірної поведінки молоді тісно пов'язано з сутністю правової природи людини, її особистістю, яка у часі або прогресує, або регресує, а також зі змістом правового виховання.

6. Зміст правового виховання курсантів закладів освіти МВС України становить сукупність знань, навичок і вмінь з юридичних, філософських, психологічних, педагогічних, соціологічних, спеціальних та інших навчальних дисциплін, а також систему переконань й установок, які забезпечують правомірну поведінку в суспільстві та професійній діяльності в органах внутрішніх справ.

7. У процесі правового виховання зміст вкладається у конкретні форми й за сукупністю методів і різних засобів передається курсантам. Ефективність засвоєння курсантами змісту, тобто знань, навичок і вмінь, залежить від того, в які форми був вкладений зміст, які міждисциплінарні методи застосовувалися для того, щоб курсанти не лише оволоділи цими знаннями, навичками і вміннями, а й перетворили їх у свої переконання, мотиви поведінки і професійної діяльності.

8. У практичній площині діалектика правового виховання у вищих закладах освіти МВС України виявляється як доцільне поєднання за змістом, цілями та умовами сукупності різних підходів, принципів, форм, методів і засобів виховного впливу на курсантів.

9. Особливості правового виховання курсантів вищих навчальних закладів МВС України полягають у тому, що:

- воно спрямовано не лише на формування їх власної правомірної поведінки, а й на формування знань, навичок, умінь, переконань та установок щодо, по-перше, забезпечення пріоритету права в їхній професійній правоохоронній діяльності, по-друге, - запобігання професійно-моральній деформації, по-третє, - здатності забезпечувати правомірну поведінку громадян;

- на курсантів здійснюється виховний вплив як у ході навчальних занять, так і у позанавчальний час, організовано і через створення спеціальних умов;

- воно здійснюється в період правозастосовної (навчальної) практики, участі курсантів разом із працівниками підрозділів міліції в охороні громадського порядку під час різноманітних

масових заходів, участі у правовому вихованні учнів середніх шкіл, наданні юридичної допомоги населенню під час чергувань в „юридичній клініці” університету;

– спрямовано на формування негативного ставлення до фактів порушення законності, аморальних вчинків, правопорушень, а також на виховання поваги до Конституції та законів України, глибокої переконаності у справедливості й доцільності заснованого на них правопорядку;

– у курсантів постійно формується усвідомлення необхідності і готовності підкорятися наказам, правовим нормам, а також установка на справедливість у розв’язанні завдань майбутньої професійної діяльності;

– воно також здійснюється через індивідуально-виховну роботу й шляхом самовиховання;

– у процесі правовиховної діяльності до курсантів задля досягнення правомірної поведінки можуть застосовуватися також методи примусу і покарання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Сливка С.С., Рудницький М.І., Підгурський М.Т., Штангрет М.Й., Єсип І.О. Формування правосвідомості юриста: Монографія. – Львів: Кальварія, 1997. – 96 с.

2. Несімко О.Д., Сливка С.С., Штангрет М.Й. Сучасна особа юриста: Монографія. – Львів: ВЦ Львівського інституту внутрішніх справ при Українській академії внутрішніх справ, 1997. – 116 с.

3. Ортинський В.Л., Кельман М.С., Штангрет М.Й. Теорія держави і права (схеми, таблиці, поняття, принципи, основні засади): Навч. посібник. – Львів: ВЦ Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України, 2003. – 180 с.

4 Сливка С.С., Штангрет М.Й., Єсип І.О. Конкретизація правосвідомості юриста // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України. – Львів: ВЦ Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України, 1997. – С. 115-124.

5. Штангрет М.Й. Духовне виховання курсантів: правовий аспект // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України. – Львів: ВЦ Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України, 1999. – № 3. – С.156-162.

6. Штангрет М.Й. Правове виховання як засіб національної безпеки: філософський аспект // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – Одеса, 1999. – №1. – С.130-135.

7. Штангрет М.Й. Правосвідомість як феномен виховання курсантів // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України. – Львів: ВЦ Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України, 2000. – №1. – С.141-144.

8. Штангрет М.Й. Філософське обґрунтування методів та засобів правового виховання курсантів у демократичній державі // Молода Українська держава на межі тисячоліть: погляд в

історичне майбутнє демократичної правової держави Україна. Зб. наук. праць. – Львів: ВЦ Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України, 2001. – С. 256-270.

9. Штангрет М.Й. Діалектичний взаємозв'язок форм, методів та засобів правового виховання курсантів // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України. – Львів: ВЦ Львівського інституту внутрішніх справ при НАВС України, 2002. – №1. – С. 69-76.

10. Токарська А.С., Штангрет М.Й. Формування і розвиток комунікативних умінь курсантів у процесі правової підготовки // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. Зб. наук. праць. – Сімферополь, 2004. – Вип. 6. – С. 142-149.

11. Штангрет М.Й. Правове виховання курсантів як суспільнонеобхідна умова професійного становлення майбутніх правоохоронців // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – Львів: ВЦ Львівського державного університету внутрішніх справ, 2006. – Вип.2. – С. 137-143.

АНОТАЦІЯ

Штангрет М.Й. Філософські проблеми правового виховання молоді (на прикладі закладів освіти МВС України). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2007.

У дисертації розглядаються й теоретично обґрунтовуються основні аспекти актуальної філософсько-правової наукової проблеми, пов'язаної із правовим вихованням молоді, зокрема курсантів закладів освіти МВС України. Одержано низку важливих наукових і практичних результатів, спрямованих на удосконалення правового виховання молоді на сучасному етапі розвитку суспільства. Здійснено філософсько-правове осмислення суті правового виховання людини на сучасному етапі розвитку суспільства через всебічне теоретичне узагальнення й інтегрування результатів досліджень у царині суміжних наук, внаслідок чого виявлено найбільш ефективні підходи до вирішення проблеми виховання молоді.

Розширено й поглиблено філософсько-правове міждисциплінарне пізнання правосвідомості. Розкрито діалектичний міждисциплінарний взаємозв'язок підходів, принципів, змісту, форм, методів і засобів правового впливу на курсантів закладів освіти МВС України з метою формування у них правомірної поведінки.

Дисертація має теоретичне і практичне значення для організації та здійснення правового виховання молоді, в тому числі й курсантів закладів освіти МВС України, а також є певним внеском у розвиток науки філософії права.

Ключові слова: правове виховання, правосвідомість, правомірна поведінка, суспільно-буттєва необхідність, філософсько-правове пізнання.

АННОТАЦИЯ

Штангрет М.И. Философские проблемы правового воспитания молодежи (на примере учебных заведений МВД Украины). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Львовский государственный университет внутренних дел. Львов, 2007.

В диссертации решена актуальная философско-правовая научная проблема правового воспитания молодежи, в том числе и курсантов высших учебных заведений МВД Украины. Получен ряд важных научных и практических результатов, которые направлены на решение научной проблемы усовершенствования правового воспитания молодежи на современном этапе развития общества. Дано философско-правовое осмысление сущности правового воспитания человека на современном этапе развития общества.

Установлено, что правомерное поведение личности, в том числе и курсанта, – это правоориентированная своеобразная репрезентация её отношений с обществом, государством, его органами и отдельными гражданами на основе освоенного правосознания. Вследствие этого правовое воспитание сориентировано, в первую очередь, на формирование необходимого содержания правосознания, – как основы правомерного поведения.

Расширено и углублено философско-правовое междисциплинарное познание правосознания. В результате нашего исследования доказано, что правосознание – это интегрированное духовносоциопсихическое явление, в основе которого лежат правовые нормы как побудительные мотивы действий, поступков и поведения в целом и в соответствии с их содержанием. В структурном плане правосознание включает такие компоненты, как: мировоззренческий, духовный, моральный, эстетический, правоценностный, профессионально-правовой, обыденно-правовой и психологический.

Установлено, что формирование правомерного поведения молодежи тесно связано с сущностью правовой природы человека, ее личностью, которая с течением времени либо прогрессирует, либо регрессирует, а также с содержанием правового воспитания. Обосновано содержание правового воспитания курсантов учебных заведений МВД Украины.

В процессе правового воспитания содержание укладывается в конкретные формы и на основе совокупности методов различными средствами передается курсантам. Эффективность усвоения содержания правового воспитания курсантами зависит от того, в какие формы оно укладывается и какие междисциплинарные методы применяются для того, чтобы преподать его курсантам.

Особенности правового воспитания курсантов высших учебных заведений МВД Украины заключаются в том, что:

- оно нацелено не только на формирование их собственного правомерного поведения, а также на формирование умения обеспечивать приоритет права в их профессиональной правоохранительной деятельности, способности влиять на правомерное поведение граждан;

- на курсантов осуществляется воспитательное воздействие (организованно и путем создания специальных условий) как во время учебных занятий, так и в свободное от занятий время;

- оно осуществляется в период правоприменительной (учебной) практики, участия в охране общественного порядка, правовом воспитании учеников средних школ и т.д.;

- оно осуществляется путем индивидуально-воспитательной работы и самовоспитания;

- в процессе правовоспитательной деятельности к курсантам могут быть применены также методы принуждения и наказания.

Диссертация имеет научно-теоретическое и практическое значение для организации и осуществления правового воспитания молодежи, в том числе и курсантов учебных заведений МВД Украины, а также может послужить дальнейшему развитию науки философии права.

Ключевые слова: правовое воспитание, правосознание, правомерное поведение, общественно-бытийная необходимость, философско-правовое познание.

SUMMARY

Shtangret M.Y. Philosophical problems of legal education of the youth (on example of the educational institutions in the structure of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine). – Manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Candidate of Law Sciences on speciality 12.00.12. – Philosophy of law. – Lviv State University of Internal Affairs. Lviv, 2007.

The actual philosophical-legal scientific problem of the legal education of the youth, including cadets of the educational institutions in the structure of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, is solved in the dissertation. A succession of important scientific and practical results, which contains solution of a scientific problem of the improvement of legal education of the youth on the modern stage of development of our society is received. Philosophical-legal motivation of the person's upbringing in the modern stage of development of our society is fulfilled through the thorough theoretical comprehension and integration of the results of the scientific research and in consequence of that the effective methods of solving the problem of legal education of the youth are elaborated.

Interdisciplinary philosophical-legal cognition of legal consciousness is broadened and deepened. Dialectical interdisciplinary correlation of approaches, principles, substance, forms, methods and means

of legal influence on the cadets of the educational institutions in the structure of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is revealed with the purpose of foundation of their legitimate conduct.

Dissertation has theoretical and practical significance for organization and realization of the legal education of the youth, including the cadets of the educational institutions in the structure of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, as well is a certain contribution to the development of the philosophy of law science.

Key words: legal education, legal consciousness, legitimate conduct, social-existence necessity, philosophical-legal cognition.

Підписано до друку 03.01.2007 р.
Формат 60x90/16. Папір офс.
Умовн. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9. Наклад 100 прим.
Львівський державний університет внутрішніх справ
79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.